

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TRABZON ARAKLI'DA YAŞANAN İŞGAL OLAYLARI VE İŞGAL ACILARI (1914-1918)

Mehmet Akif BAL*

Özet

Trabzon'un Araklı ilçesi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu Karadeniz'deki Rus işgaline karşı gerçekleştirilen savunmanın önemli mevkieilerden biridir. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki Rus limanlarını bombardıman ederek savaşa girmesi üzerine, Çarlık Rusya'sı da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Ruslar, Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yönelik olarak şiddetli bir taarruza girişmiştir. Sahil kesimini iç kesimlere bağlayan stratejik bir yol üzerinde bulunan Araklı, Rus işgalcilerinin ciddi hedeflerinden biri olmuştur. Artvin, Rize, Of civarlarından Trabzon'a yaklaşan Rus kuvvetlerine karşı Trabzon sınırları içinde özellikle sivil milislerin de katılımıyla karşı konulmuştur. Bu doğrultuda Türk kuvvetlerinin Ruslara karşı oluşturduğu ana savunma hatlarından biri, Araklı'nın Karadere ve Yanbolu Dere vadilerinde olmuştur. Ruslara karşı ilk önce sahil kesiminde gösterilen, fakat daha sonra Araklı'nın iç kesimlerine kaydırılan savunma, ilerleyen süreçte Ruslara karşı büyük bir taarruza dönüşecektir. Araklı civarı bir taraftan da Rus ve Ermeni zulmü ile karşı karşıya kalmıştır. İşgal nedeniyle Araklı'yı terk eden halkın çoğunluğu ise iki yıl sürecek ağır bir göç olayıyla büyük maddi manevi kayıplara uğramış ve hatta büyük bir sosyal travma yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı, Rus, Ermeni, Trabzon, Araklı, Karadere, İşgal, Bombardıman, Sivil, Muhacir, Milis.*

* Araştırmacı-Yazar / İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi, İstanbul, Türkiye. e-mail: meakbal3461@gmail.com.

Abstract

OCCUPATION INCIDENTS AND SUFFERINGS IN ARAKLI, TRABZON DURING THE FIRST WORLD WAR (1914-1918)

Araklı, Trabzon was one of the most important positions of the defense against Russian occupation in eastern Black Sea during the First World War years. With the beginning of World War I and participation of the Ottoman Empire in the war by bombarding Russian Black Sea ports, Czarist Russia also declared war against the Ottoman Empire. Russian troops started a violent attack against the Eastern Black Sea Region. Araklı, which is located on a strategic road linking the coastal area to the interior regions, became one of the serious targets of Russian occupying forces. Russian troops who approached Trabzon around Artvin, Rize and Of were resisted within the borders of Trabzon by Turkish troops who were also joined by the civil militia. In this direction, one of the main lines of defense organized against the Russians by the Turkish forces took place in the valleys of Karadere and Yanbolu Dere of Araklı. The defense against the Russians, which was first organized on the coast but later shifted to the inland, turned into a great attack against the Russians in the progressive process. In the meantime, Araklı region was faced with Russian and Armenian cruelties. Most of the people who left Araklı due to the occupation incurred great material and moral losses as a result of a harsh migration and even suffered a big social trauma.

Key Words: World War One, Ottoman, Russian, Armenian, Trabzon, Araklı, Karadere, Occupation, Bombardment, Civil, Immigrant, Militia.

Giriş

Karadeniz kıyısında yer alan Araklı ilçesi, Karadeniz kıyısı ile Gümüşhane-Bayburt kısmını birbirine bağlayan kritik özellikteki vadilere sahip olup, bu stratejik konumu nedeniyle tarihte Roma İmparatorluğu dahil çok sayıda devletin ilgisini çekmiştir. Araklı, Roma hakimiyetine girince, M.S. 64 yılında doğrudan Roma merkeze bağlanmıştır ve burada inşa edilen Hyssus Kalesi ise bir Roma askeri üssü haline getirilmiştir. Yine bu yıllardan itibaren Trabzon şehrinin iç bölgelere bağlanması için Araklı üzerinden yollar yapılmasına başlanmıştır. Askeri amaçlı bu faaliyetler sonucunda, M.S. 117 yılında bugünkü Gümüşhane'ye bağlı Sadak Köyü'nde Satala Lejyonu oluşturulmuştur. Satala ile bağlantılı olarak, Sürmene'de (Araklı'da)¹ Hyssus, Çoruh nehrinin batı yakasında ise Asparus lej-

¹ Araklı ilçesi, 1953 yılına kadar Sürmene ilçesinde bağlı nahiye idi. 1953 yılı öncesinde Araklı nahiyesi sınırları içinde gerçekleşmiş her türlü askeri faaliyet Sürmene adı altında

yonları kurulmuştur. Fakat bu lejyonların en önemlisi, Sürmene'deki Hyssus Lejyonu'dur. Çünkü Hyssus aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun en önemli askeri garnizonu olan Satala Lejyonu'nun² limanı gibiydi ve Araklı Karadere üzerinden Satala'ya giden önemli bir yol bulunmaktaydı³.

Araklı; doğuda Sürmene, batıda Arsin ve güneyde Gümüşhane ile çevrilidir. Batıda Arsin sınırındaki Yanboludere, doğuda Sürmene sınırındaki Küçükdere ve Araklı merkezinden geçen Karadere gibi üç önemli nehrin arasındaki arazilerde kurulu olan Araklı, Trabzon il merkezinin 33 kilometre doğusundadır. Rakımı 5 metre, kıyı uzunluğu ise 9 kilometredir. Yüzölçümü 372 kilometrekaredir. Trabzon dağları ilçenin büyük bir bölümünü kaplar. İlçenin orta kesimlerindeki dağların yamaçlarında, yüksekliği 1750-2200 metre arasında değişen platolar/yaylalar yer alır. Araklı, dağlar ve vadiler yönüyle de zengin bir coğrafi özelliğe sahiptir. İlçe toprakları, dar bir kıyı şeridinin hemen arkasından başlayan dağlardan oluşur. Karadere, Küçükdere ve Yanboludere vadileri, Araklı'nın coğrafi yapısını çeşitlendirmektedir. Araklı'nın, 69 kilometre ile en büyük akarsuyunun geçtiği Karadere Vadisi dışında doğu tarafında bulunan 37 kilometre uzunluğundaki Küçükdere Nehri ve Küçükdere Vadisi, Sürmene ile Araklı sınırını oluşturur. Araklı ile Arsin sınırını oluşturan ve Gümüşhane sınırları içerisinde doğarak Karadeniz'e dökülen Yanbolu Çayı'nın uzunluğu ise 68.9 kilometredir. Vadiler yanında, Araklı'nın hemen güneyinde bulunan; 2856 metrelik Polut Dağı, 2742 metrelik Madur Dağı, 2400 metrelik Ziyaret Dağı, 820 metrelik Aho Dağı, yine ilçenin batısındaki 500 metrelik Turup Tepesi, yörenin coğrafi yapısında etkilidirler. Araklı'nın, stratejik coğrafyası ve lojistik özelliği, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların dikkatini çekmiş ve bu hususlar Anadolu'daki Rus hareketına yön vermiştir. Araklı'daki coğrafi özellikler, hem yöreye yönelik Rus işgal hareketini etkilemiş

ifade edilmiştir. Bu sebeple, Sürmene adı altında verilen, fakat esasen Araklı'da gerçekleşmiş olan tarihi olayları belirtmek için parantez içerisinde Araklı ifadesine yer verdik.

² Mehmet Bilgin-Ömer Yıldırım, **Sürmene**, İstanbul, 1990, s. 72.

³ Hititler tarafından kurulduğu belirtilen Satala bölgesi, Asur ve Makedon egemenliklerinin ardından Roma döneminde 60.000 nüfusuyla önemli bir askeri karargah ve yerleşim alanı konumundaydı. Satala Antik Kenti'nin daha önceden bir Roma Lejyonu (askeri üs) olduğu, bilim adamları tarafından yapılan bazı çalışmalarla desteklenmiştir. (**Gümüşhane İli Turizm Potansiyeli**, Gümüşhane, Gümüşhane Üniversitesi Yayını, s. 71-72.

ve hem de yöredeki Türk-Rus çatışmalarına doğrudan tesir etmiştir. Ruslar bölgede kalıcı olmak için Araklı bölgesini özellikle elde tutmak istemiş, Türk tarafı ise bölgeyi kaybetmemek için çok gayret sarf etmiştir. Türkler, Araklı'nın sahil kısmını kaybetmeler dahi iç kesimleri ellerinde tutmaya çalışmışlardır. Zira, Araklı'nın jeopolitik konumu, bölgeye hakim olmak için büyük bir önem taşımıştı.

Çalışmamız, Birinci Dünya Savaşı'nı bir ilçe ölçeğinde ele alarak, savaşın mikro düzeydeki etkilerini ve savaşa dair yerel ölçekte bilinmeyenleri ortaya koyma amacına yönelik olarak meydana getirilmiştir. Çünkü, Rus işgalinin Trabzon Vilayeti ölçeğinde bıraktığı etkiler pek çok yerli ve yabancı çalışmada genel hatlarıyla belirtilmiş olsa da, Birinci Dünya Savaşı'nın tesirleri daha yerel ölçekte çok fazla ortaya konulmuş değildir. Harp tarihi anlatımımızda, olayların anlatımı, il düzeyinden ilçe düzeyine fazla inmemiştir. Halbuki, daha yerel ölçekte savaşın çok fazla bilinmeyenine rastlanmakta ve savaşın tesiri yerel detaylara inildikçe daha zengin bir içeriği ortaya koymaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin her yönüyle ve daha bir ciddiyetle işlenmeye başlandığı günümüzde, Türkiye'nin savaştan etkilenen yörelerinde yapılacak yerel harp tarihi araştırmaları, Türkiye'deki Birinci Dünya Savaşı perspektifine ve birikimine daha fazla detay kazandıracaktır.

1. Birinci Dünya Savaşı'nda Araklı

Araklı civarı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu Karadeniz'deki Rus işgaline karşı gerçekleştirilen savunmanın önemli mevkiilerden biridir. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin de Karadeniz'deki Rus limanlarını bombardıman ederek savaşa girmesi üzerine, Çarlık Rusya'sı Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti. Ruslar, Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yönelik olarak şiddetli bir taarruza girişmiş; Artvin, Rize, Of civarlarından yaklaşan Rus kuvvetlerine karşı özellikle sivil milislerin de desteğiyle karşı konulmuştu. Ancak, Rus kara kuvvetlerine Rus donanma desteğinin gelmesiyle birlikte, sahildeki Türk kuvvetleri sürekli olarak batıya doğru çekilmiştir. Of ve Sürmene'de gösterilen müdafaaya rağmen özellikle Rus donanmasının bombardımanına karşı koyamayarak geri çekilen Türk kuvvetlerinin Ruslara karşı oluşturduğu ana savunma hatlarından biri Araklı Karadere ve Yanboludere vadilerinde oluşturulmuştu. Fakat Ruslara karşı ilk önce sahil kesi-

minde gösterilen müdafaa, Rus donanmasının yoğun ateşi nedeniyle daha sonra ilçenin iç kesimlerine kaydırılacak ve Rus donanmasının ateş menzili dışında kurulan yeni savunma hattıyla, ilerleyen süreçte Ruslara karşı yoğun bir taarruza girişilecektir.

a) Araklı'nın Sahil Kısımındaki Türk-Rus Savaşları ve Rus Donanmasının Araklı'yı Bombardımanı⁴

Rus donanması, Rus kara kuvvetlerinden önce Araklı üzerine harekate girişmiş ve Araklı'daki yerleşim yerleri sahilden yoğun şekilde bombardıman edilmiştir. Araklı'ya yönelik Rus donanmasının ilk saldırıları 17 Kasım 1914 tarihinde gerçekleşti⁵. Rus donanması bu saldırı ile durmadı ve 20 Kasım 1914'de Rus donanmasına ait bir filo Trabzon'u ve Araklı'yı tekrar bombardıman etti. Araklı çarşısı ve çarşıdaki cami bu bombardımanda isabet aldı. Bununla yetinmeyen Ruslar, Araklı'yı Bayburt'a bağlayan Karadere yolunun önemi nedeniyle Araklı'ya çıkarma yapmaya kalkıştılar. Fakat Araklılı siviller; ellerindeki aynalı, dumanlı, dokuzlu denilen eski tüfeklerle, sahile çıkmaya çalışan Rus askerlerine ateş açarak çıkarmayı engellediler. Sahile çıkamayan Rus askerleri bunun üzerine, Araklı limanına (Konakönü) demirlemiş olan çift direkli 48 kayık ve kotrayı yağlı paçavra ile tutuşturarak yaktılar⁶. Bombardımanı sürdüren Rus donanmasına ait bir Rus torpidosu ise, 30 Aralık 1915 tarihinde sabah saatlerinde Of ve Sürmene kasabalarını bombardıman ederek buradaki pek çok kayığı batırmıştır⁷.

Rus bombardımanı, Araklı'da ciddi tahribata yol açtı. Hatta dönemin Osmanlı Hükümeti, Araklı'ya yönelik devamlı hale gelen Rus bombardımanlarının yol açtığı hasarın tespiti ve tazminine yönelik belgeleri isteyince, Trabzon Valiliği hazırladığı cetvellerde, bombardımanla birlikte Sürmene ve Araklı limanlarında hasar gören 45

⁴ Trabzon'un Rus donanmasınca ağır şekilde bombardımanı ve bu bombardımanların sahildeki savaşlara olumsuz etkilerine dair detaylar için Bkz. Mehmet Akif Bal, "Trabzon'un Rus Donanmasınca Bombardımanı ve Bombardımanın Trabzon'a Etkileri (1914-1916)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXVII, Kasım 2011, Sayı: 81, s. 545-576.

⁵ **Her Yönüyle Araklı**, (Hazırlayanlar: Sinan Durmuş-Hasan Suiçmez-Zeki Dilek), Trabzon, 1996, s. 29.

⁶ Bilgin-Yıldırım, **a.g.e.**, s. 356-357.

⁷ Trabzon Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 30 Aralık 1915 tarihli telgraf; **BOA DH EUM** (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdürlüğü), 5. Şube, nr. 17/29.

araca ait 4.237.000 kuruş masraf çıkarmış, yine hasar gören özel binalara yönelik ise 250.000 kuruş masraf tespit etmiştir⁸.

Rus donanmasının Araklı Konakönü'ne yönelik bir bombardımına ve tahribatına küçük yaşlarındayken bizzat şahit olan Fevzi Güvemli, yaşananları hatıralarında şu cümlelerle ifade etmiştir⁹:

“Bir gün, küçük büyük on beş kadar tekne demirlemişti limanda. Birden iki destroyer belirivermişti başlarında. Köyde herkes Kale'ye koşuyordu. Biz de katıldık ve limanda olanları seyrettik. Yelkenlileri birer birer ateşledi Ruslar. İçinde deniz erleri bulunan iki sandal yanaşiyor, gaz dökerek tutuşturuyorlardı. Biri kereste yüklüymüş, sıra ona gelince kıyıda bir kayayı siper alan sahibi tabancasıyla ateş ediyor. Bir er yaralanıyor, çala kürek kaçıyorlar gemilerine. İşte o zaman bir kızılca kıyamettir koptu. Destroyerler biraz geri alıyorlar kendilerini ve veryansın ediyorlar toplarıyla. Limandaki tekneleri batırmakla hınçlarını almamış olacaklar ki, namlularını Araklı'ya çevirdiler. Akşam bastırıldığı zaman henüz batmayan teknelerin alevleri, facianın son demlerine ışık tutuyordu”.

Rus donanmasının bombardımını devam ederken, Rus kara kuvvetleri de bombardımanların sağladığı rahatlıkla Sürmene tarafından Araklı istikametine doğru ilerlemeye başlamıştı. 31 Mart 1916'da Sürmene Manahoz Deresi'ni geçen Ruslar, Araklı Küçükdere'ye doğru ilerledi. Fakat Araklı Küçükdere'yi geçmek isteyen Ruslar, sahil kısmındaki yoğun Türk taarruzuyla 1 Nisan 1916'da geri atıldı. Bununla birlikte, iç kesimlerden Köprübaşı istikametine ilerleyen Rus 19. Türkistan Alayı¹⁰, Gorgor (Küçükdere) sırtlarını tuttu. 2 Nisan 1916 tarihinde donanmalarının desteği ile ilerleyen Rus kara

⁸ Hikmet Öksüz-Veyssel Usta, “I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 24, Sayı: 1 (2014), s. 44.

⁹ Fevzi Güvemli, **Bir Zamanlar Ordu**, (Yayına Hazırlayan: İbrahim Dizman), Ankara, 1990, s. 12.

¹⁰ Türkistan Alayları, Çarlık Rusya'sının hakimiyeti altında bulunan Orta Asya'daki Türk topluluklarından oluşturduğu birliktir. Bu birlikler her ne kadar işgalci Rusların emrinde olsalar ve işgallere girişseler de, Doğu Karadeniz'de işgale düşen bazı yerlerde, Türk ve Müslümanlara zulmetmeye başlayan Ermeni kuvvetlerine karşı engel oldukları da o dönemleri yaşayan Trabzon civarındaki Müslüman halk tarafından anlatılmıştır.

kuvvetleri, Araklı Karadere'nin doğu sahiline kadar geldi¹¹. 3 Nisan 1916'da ise Rus filosundan bir zırhlı, akşama doğru Araklı önlerine yaklaştı ve Karadere'nin batı yakasındaki Türk mevzilerini bombaladı. Aynı günün akşamı üç Rus savaş gemisi daha Araklı'daki Türk mevzilerini vurup, buradan Of'a hareket ettiler. Bunun üzerine Küçükdere'deki Türk kuvvetleri yerlerini terk etmek durumunda kaldı. Karadere'nin batı yamacına çekilen Türk birliklerinden sonra Ruslar, aynı gün Araklı'nın Tul Köyü (Dul) bölgesini ele geçirdi.

Rus donanması denizden yaptığı bombardımanla, Araklı sahilindeki Türk kuvvetlerine nefes aldirmamaya çalışırken iç kesimlerdeki Rus kara güçleri de donanmalarının desteğiyle cephelelerdeki etkisini artırdı. Bu sırada Rus 19. Türkistan Alayı, taarruzla Araklı'nın Tosunlu (Bifera) ve Değirmencik (Ağnas)'teki Türk kuvvetlerini batıya doğru geri sürdü. Yüceyurt'ta (Zimlakava) bulunan Türk 28. Alayı'nın 3. ve 4. taburları ise, buldukları mevzilerden ayrılarak Karadere'yi geçti ve Pervane'ye girdi. Rus donanması, 4 ve 5 Nisan'da Karadere'nin batı yakasındaki Türk mevzilerini denizden tekrar ateş altına alarak, Türk birliklerinin tahkimat yapmasını engelledi. 5 Nisan 1916'da bir Rus torpidosu, Karadere'deki Türk hattının sol kanadını bombaladı¹². Karadaki ilerleyişlerinin donanmaları sayesinde kolaylaştığını gören Ruslara ait bir muhrip bu defa, 6 Nisan 1916'da Araklı Karadere'de savunma hattı oluşturmaya çalışan Türk sol kanadını bombaladı¹³. Bu şekilde Ruslar, Karadere'nin batısında yapılmaya çalışılan Türk mevzilerini yoğun bombardıman altına almaya ve Türk savunmasını işlevsiz bırakmaya çalışıyordu. Türk tarafı ise, Araklı civarında düşmana karşı zaman zaman donanma hareketi yapabiliyordu. Nitekim 1 Nisan 1916'da Trabzon'a malzeme getiren Midilli gemisi, 3 Nisan'da Trabzon'a yükünü boşalttıktan sonra Sürmene önlerine geldi, Sürmene'ye bağlı Aşağı Çavuşlu'daki Rus karargahını ve Rusların depo olarak kullandıkları birkaç binayı bombardıman edip, Küçükdere nahiyesinde bulunan Rus mevzilerine birkaç top attıktan ve Rus I. Kaban Plaston Taburu'na ağır zayıat verdirdikten sonra Rus donanmasının geldiğini haber alarak bölgeden uzaklaşmıştı¹⁴. Midilli'nin bombardımanı üzerine akşamüstü bir

¹¹ Mehmet Bilgin, **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, Trabzon, 2008, s. 40.

¹² Fevzi Çakmak, **Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi**, Ankara, 2005, s. 173.

¹³ Bilgin, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁴ **A.e.**, s. 39.

Rus zırhlısı karşılık olarak Küçükdere'deki Türk mevzilerini topa tuttu¹⁵. Bu bölgedeki çatışmalarda Ruslar sadece mevcut Türk mevzilerine yönelik bombardıman yapmadı. Üç Rus torpidosu, 4 Nisan 1916'da Araklı Karadere'de yeni Türk savunma hattının oluşmasını engellemek için de bombardıman yaptı. Aynı maksatla 5 Nisan'da bir Rus torpidosunun bombardımanı daha gerçekleşti. 6 Nisan'da ise başka bir Rus muhribi Karadere hattının sol kanadını bombardıman etti¹⁶.

Ağır Rus bombardımanlarına rağmen, her şey Rusların istediği gibi gitmemiştir. 6 Nisan 1916'da Rus donanması ikmal yapmak için bölgeden ayrılınca, Türk Sahil Müfrezesi'ne bağlı birlikler kısa taarruzlarla Rusları sıkıştırmaya başladı. Küçük saldırılar dahi Rus komutan Lyakhov'u endişelendirdi. Bu endişeleri nedeniyle 7 Nisan 1916'da Rus General Yudenich Batum'dan, General Lyakhov'da Sürmene'den hareket ederek Rize'de buluştular. Lyakhov vaziyeti açıklayarak, Karadere önlerindeki birliklerinin çok acil takviyeye ihtiyacı olduğunu, Türklerin her zaman taarruz ederek buradaki birliklerini imha edebileceğini, bu nedenle çıkarmanın Rize'ye değil Sürmene'ye yapılmasını istedi. Fakat Rus donanma komutanı, denizaltı tehlikesini de göz önüne alarak çıkarmayı Rize'ye yaptı. Bundan sonra General Yudenich, elindeki nakliye gemilerini kullanarak, Rize'ye indirilen iki tugaydan birini deniz yoluyla Sürmene'ye nakletmeye karar verdi. Nitekim 8 Nisan 1916 günü sabah saatlerinde 5000 Rus askeri Sürmene sahillerinde karaya çıkarılarak süratle Karadere önlerine sevk edildi. Diğer Rus tugayını ise kara yoluyla Karadere'ye gönderdi¹⁷. Aslında Rus komutanın korktuğu da başına gelmişti. 9 Nisan 1916'da Araklı Tosunlu (Bifera)'dan Karadere'ye doğru ilerleyen Ruslar, taarruzla geri atıldı. Bunun üzerine, Araklı Karadere'yi geçmeyi göze alan Rusların Rize'deki 1. Plaston Taburu¹⁸, karayolu ile 10 Nisan 1916'da Araklı Karadere'ye geldi. Ruslar, Karadere önündeki kuvvetlerini 10 bin askerle takviye etmiş oldu. Türk tarafı ise sadece 28. Alay'ı sahil cephesine sevk edebildi¹⁹.

Karadere savunmasının ilk günlerinde Türk kuvvetleri sahil ke-

¹⁵ Çakmak, a.g.e., s. 173.

¹⁶ A.e.

¹⁷ Bilgin, a.g.e., s. 41-42.

¹⁸ Plaston, Rus zırhlı süvari tugaylarına verilen isimdir.

¹⁹ Bilgin, a.g.e., s. 42.

siminde ve Karadere'nin batı yakasında mevzilenirken, iç kesimde ise Karadere'ye Kaşıkçı Hanları bölgesinde kavuşan Marzuba (Kaymaklı) Deresi boyunca mevzilenmişti. Bu durumda Araklı Yoncalı (Zavzaga)-Tosunlu (Bifera) hattı boyunca Rusları oyalama savaşlarına girişildi. 13 Nisan 1916'da, Aho tarafında mevzilenen ve Karadere'yi geçerek Rus mevzilerine bir keşif taarruzu düzenleyen Türk birlikleri, Rus takviyelerinin mevzilere girmiş olduklarını rapor ettiler. Rusların kara kuvvetlerinin genel taarruzu ve özellikle Türk mevzilerinin Rus donanmasıyla vurulması üzerine, 14 Nisan 1916 günü sabaha karşı Türk ileri karakollarının tamamı Karadere'nin batı yanına çekildi. Çekilme sırasında Karadere üzerinde bırakılmış üç köprü ise Türklerce imha edildi.

Karadere hattında öncelikle, kendilerine yönelik bir savunma hattı oluşmaması ve daha önce oluşmuş savunma hattının etkisiz kalması için Karadere vadisine denizden ağır bombardıman yapan Rus donanmasına ait harp gemileri, 14 Nisan 1916 sabahı saat 07.00'de Araklı açıklarına geldi. Saat 08.00'den itibaren Rus harp gemileri Türk mevzilerini şiddetli ateş altına alırken, doğudan Rus kara taarruzu başladı²⁰. Saat 08.00'den itibaren Rus Rostislav ve Panteleimon harp gemileri Türk mevzilerini şiddetli ateş altına alırken, aynı anda doğudan Araklı'ya doğru Rus kara taarruzu da başladı. Araklı sahillerine gelen Rus savaş gemilerinden Karadere'nin batısındaki Türk mevzilerine atılan 1220 bomba, Türk siperlerinde büyük tahribat yaptı²¹. Rus Rostislav ve Panteleimon savaş gemilerinden 6 inçlik (152 mm) toplarla sahildeki Türk mevzilerine açılan ateşin etkisi o kadar büyük oldu ki; Türk müstahkem mevkiileri tahrip oldu, top yuvaları yerle bir edildi ve ağır bombardımanın tesiriyle siperlerinde daha fazla duramayan Türk kıtaları batıya doğru yani Yanboludere Vadisi'ne doğru çekilmeye başladı²².

Rus yazar Monastarev, Rus gemilerinin Karadere cephesini bombardımanının yıkıcı detaylarına yönelik olarak şu ifadelerde bulunmuştur²³:

²⁰ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı**, Cilt: II, Ankara, 1993, s. 197.

²¹ Bilgin, a.g.e., s. 44.

²² W.E.D. Allen-Paul Muratoff, **Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi**, Ankara, 1966, s. 354-355.

²³ N. Monastarev, **Birinci Dünya Harbinde Karadeniz Cephesi**, (Çeviren: Afif Ertuğrul),

“Rostislav, Panteleimon zırhlıları ile; Givio, Giorki, Stropi ve Stremitelni torpidoları 14 Nisan sabahı şafakla beraber Humurgan (Sürmene Çarşısı) önünde gözüktüler. Evvela sahilden topçu atış tarassutu ve irtibatı tesis etmek üzere gemilere kara subayları alındı ve Karadere'den itibaren münferit bir şekilde müdafaa eden Türk siperlerine 1500 metreye kadar sokularak ateşe başlandı. 15.2'liklerle yapılan kesif (yoğun) ateş karşısında saat 14.00'ten itibaren Türkler çekilmeye başladı. Gemilerden, kara muharebeleri gözle bile takip ediliyordu. Böylelikle gemi atışları zaman zaman değişik hedefler üzerine çevrilerek azami neticeler alındı. Bu ateş himayesi altında Rus kuvvetleri akşama doğru 10 kilometre ilerlediler. Türkler; Trabzon'a doğru çekilmeye devam ediyorlardı. O gün Rus zırhlıları, 15.2'likten 15000 mermi sarf ettiler”.

14 Nisan'da yeniden saldırıya geçen Rus ordusuna destek olmak üzere, Rostislav ve Panteleimon savaş gemileri kıyıya 12 palamar (yaklaşık 2 kilometre) yaklaşır, makinelerini durdurarak 6 inçlik toplarla Karadere'nin sol kıyısında ve yumuşak bir tepenin yamacında bulunan Türk yerleşimlerine, ayrıca Sürmene kasabasına ve Araklı Burnu'na ateş açtılar. Bu bombardımandan yaklaşık bir saat sonra taarruza geçen Rus güçleri, bu saldırılarıyla Türk savunmasını kırdılar²⁴.

b) Fevzi Çakmak Araklı'da

Araklı'daki savunmaya 3. Mıntıka Komutanı olarak atanan isim, daha sonradan mareşal olacak Fevzi Çakmak Paşa'dır. 9 Nisan 1916 günü Fevzi Paşa (Çakmak), o sırada Gümüşhane'de bulunan ve Trabzon'daki askeri birliklere de komuta eden III. Ordu Komutanı Vehip Paşa (Vehip Kaçı) ile görüşükten sonra Trabzon'a hareket etti. Fevzi Paşa (Çakmak)²⁵ 11 Nisan 1916'da, Türk sahil cephesi karargahının bulunduğu bugünkü Arsin ilçesine bağlı Yolüstü (Büyükhara) Köyü'ne gitti ve teftişte bulundu. Fevzi Paşa'nın mevzileri

Ankara, 1948, s. 41; Bal, **a.g.m.**, s. 568.

²⁴ Hikmet Öksüz-Veysel Usta, “I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması”, **Doğu Karadeniz'de Rus İşgali ve Muhacirlik** (Editör: Veysel Usta), Trabzon, 2016, s. 39.

²⁵ Fevzi Çakmak (Kavaklı Fevzi) (1876-10 Nisan 1950).

ziyareti, asker arasında büyük sevince yol açtı ve Türk askeri, bütün mevzilerde tekbir getirmeye başladı. Tekbir sesleri Araklı Karadere vadisinde dalga dalga yayıldı. Karadere savunmasının komutanı Fevzi Paşa, bundan sonra Aho Dağı zirvesine çıkmış, mevzileri denetlemiştir²⁶.

c) Karadere'deki Yoğun Kara Savaşları ve Araklı'nın İşgali

Rus donanmasının ağır bombardımanı sonucu Türkler, 14 Nisan 1916 tarihinde saat 14.00'e kadar sahil kısmını tamamen boşalttı ve Araklı'dan Trabzon'a ve iç kesimlere doğru çekilmeye başladı. Rus donanmasının bombardımanı bitince, Rus 19. Türkistan Alayı taarruza geçti ve öğle saatlerinde Aho Dağı Rusların eline düştü. Bu olaydan sonra Araklı'daki Türk savunması yarıldı²⁷. Türk kuvvetleri geri çekilmeye başladıysa da Rus ilerleyişi hiç kolay olmadı²⁸. Ruslar, ancak 1000 ölü vererek Aho Dağı'nı zapt edebildi. Sahilden yaptıkları yoğun top atışlarıyla Karadere'nin batısında kurulan Türk siperlerini adeta yakan Rus donanması, Araklı Karadere'deki ve daha sonra Yanbolu Deresi'ndeki Türk direnişini de kırınca, 15 Nisan 1916'da Araklı Ruslarca tamamen işgal edildi. Bu arada Rus donanması Araklı Limanı'nda demirlemiş olan gemilere ateş açtı ve hepsini yaktı. Bu bombardımanda Araklı Çarşısı ve Araklı'daki iki cami de isabet aldı²⁹. Türk savunmasının kırılmasından sonra Araklı'ya tamamen yerleşen Ruslar, Araklı'da Pervane Köyü'ndeki ilkokulun yanında ve Konakönü mevkiinde olmak üzere iki askeri hastane kurdular. Rus Naçarnik (Kaymakam) ise, Konakönü'nde oturmaya başladı³⁰.

2. Araklı'nın İç Kesimlerindeki Savaşlar

Sahil bölgesindeki ilerleyişini iç kesimlerde de sürdürmek isteyen Ruslar, Soğanlı bölgesindeki Kavlatan Köyü'ne (Bayburt Aydıntepe'de) girdi, buradan Batı'daki Limonsuyu istikametine dönerek, Araklı'nın güneyindeki Madur Dağı bölgesinden gelecek Rus kuv-

²⁶ Bilgin, a.g.e., s. 43.

²⁷ Bal, a.g.m., s. 568.

²⁸ A.e., s. 70.

²⁹ Bilgin-Yıldırım, a.g.e., s. 356. Araklı'daki Büyük Cami'de bulunan ve Rus tahribatının belgesi olan bu izler, maalesef yakın zamanlardaki restorasyon sırasında tamamen kapatılmıştır.

³⁰ Ferhat Akyürek Sarımolloğlu, **Tüm Çevresiyle Bayburt ve Trabzon-İran Transit Yolu Bağlantısı**, Ankara, 1976, s. 42.

vetleriyle birleşmeye çalıştıysa da ertesi gün bu harekattan vazgeçtiler. 8 Haziran 1916'da Araklı Karadere vadisinin güney ucundaki Boğalı ve Güngören (Gerze) sırtları, Madur ve Polut dağlarından ilerleyen Rus 2. Plaston Tugayı'na bağlı birliklerce tutuldu³¹.

Türk kuvvetlerinin sahildeki gerilemelerine rağmen, Araklı'nın iç kesimlerinde Türklerle Ruslar arasında şiddetli çatışmalar meydana geldi. 22 Haziran 1916 günü gece yarısı 00.30'da Rusların elinde bulunan ve Araklı'nın iç kesimlerinde yer alan Madur-Polut dağlarına yönelik Türk taarruzu başladı. Sadece bu taarruz sırasında; 2122 Rakımlı Tepe Ruslardan alındı, Yurt Yaylası'ndaki Ruslar esir edildi, Mavriyan Yaylası Ruslardan geri alındı, Madur-Polut dağları zirvelerinde çok sayıda Rus asker esir edildi, Bahçecik-Salarot'taki Rus 2. Plaston Taburu püskürtüldü. Sabaha karşı ise, İpsil-Pitokli-Kazıklıhan arasında Rus mevzilerine gece baskını yapıldı. Madur Dağı'nın güney doğusundaki baskınlarda ise 1000'e yakın Rus esir edildi. 23 Haziran 1916 günü ise, çoğu Çanakkale'den gelmiş Türk birlikleri, Rusların keşif kolunu Yurt Yaylası'nda süngüden geçirdi. Bu tarihlerdeki ikinci büyük Türk taarruzu ise, Sultanmurat Tepesi'nde başladı. Hızlanan Türk 9. Tümeni Madur'u, 33. Tümen ise Polut'u işgal etti. Türk 4. Alayı, Sultanmurat sırtlarını topçu ateşi korumasında ele geçirdi. Düşman 1000 ölü verdi. Bir hayli Rus esir alındı, 4 mitralyöz ele geçirildi. Bir Türk takımı ise, Solaklı Dereği'nde bir Drujin³² bölüğünü tamamen esir etti. Piştokli Manastırı ele geçirildi³³. Görüldüğü üzere, Rus donanmasının ateşi karşısında sahilde gerileyen Türk kuvvetleri, Araklı'nın iç kesimlerinde Ruslara ağır bedel ödetmiştir. Yine 24 Haziran 1916 günü, bölgedeki sise rağmen Madur Dağı'nın kuzey eteklerinde bulunan Türk 9. Tümeni, Coşk Yaylası'na girdi ve Uykudağı'nda mevzilenen Ruslarla çatıştı³⁴. Aynı günlerde Türk 33. Piyade Tümeni, Türk 99. Piyade Alayı ile Polut Dağı ve doğusunda, Türk 97. Piyade Alayı ile Polut Dağı dışındaki arazi ile Karadere arasına yerleşti. Bu sırada 52. Türk Piyade Alayı ise takviye amacıyla Aymam'da³⁵ beklemişti³⁶.

³¹ Bilgin, a.g.e., s. 60.

³² Drujin, Kuzey Kafkasyalı muhafız birliklerine verilen addır.

³³ Bilgin, a.g.e., s. 65-66.

³⁴ A.e., s. 69.

³⁵ Araklı'nın Sulakyurt Mahallesi.

³⁶ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekatı, s. 256.

Ruslara soluk aldırmayan Türk taarruzu, Araklı'nın iç kesimlerinde tüm şiddetiyle devam etti. 25 Haziran 1916'da yoğun sise rağmen Coşk Yaylası, Çelikdüzü, Mincana Boğazı ve Uykudağı istikametine ilerleyen Türk kuvvetleri, diğer koldan Madur eteğinden hareketle; Kurt Yaylası, Lişit Yaylası, Sulakbaşı'ndan Soğantepe ve Mecevit Sırtı bölgelerindeki Rusları, Seslikaya Hanlarına oradan da Ağaçaş Yaylası'na sürdü. 26 Haziran 1916 günü Ağaçaş Yaylası'ndaki düşmana baskın yapıldı. 29 Haziran 1916 tarihinde ise Araklı Karadere yönündeki Rus kuvvetleri tamamen bozguna uğratıldı³⁷. Horyan'ın³⁸ doğusundaki Gonor Deresi yamaçlarında tutunmak isteyen Rus Plastonlar, perişan halde kovuldu. 4 Temmuz 1916'da ise Karadere bölgesinde Horyan-Yılanlıkaya çevresindeki düşman grupları dağıtıldı.

Araklı ve civarında Ruslara karşı sergilenen savunmanın ve taarruzların tanıklarından Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, o günlere dair hatıralarında şu bilgileri vermiştir³⁹:

“Rize, Of, Sürmene ve Araklı halkları; erkekli, kadınlı olarak askerlerimize yemek pişirmek, su taşımak, cephane yetiştirmek işlerinde ölümü göze alıp çalışmışlardır. Hele Araklı ilçesinin Karadere Vadisi'ni aşmak isteyen düşmanın, mitralyöz (makinalı tüfek) ve mitralyöz gibi çabuk ateş eden askerlerimizin karşısında üç defa hücumla kalkıp, kırılarak geri çekildiğini o zaman herkes öğrenmişti. Her büyücek bir dere vadisi düşman askerlerine mezar olmadıkça bir adım ileriye yürüyememiştir”.

Araklı'daki Türk savunması ve taarruzları nedeniyle, Trabzon'un iç kesimlerindeki savaşlar ve çatışmalar Ruslara pahalıya mal oldu. İç kesimlerde fazla tutunamayan Rus kuvvetleri, yoğunluklarını sahil bölgelerine verdiler. Tüm bu tabloya bakıldığında, Rusların Doğu Karadeniz Bölgesi'ni daha fazla işgal edemeyişlerinin esas sebebinin, iç kesimlerdeki bu büyük müdafaa olduğu görülür. Aslında buradaki Türk savunması, sahildeki Rus varlığının kalıcılığını da olumsuz etkilemiştir.

³⁷ Çakmak, a.g.e., s. 194.

³⁸ Araklı'nın Yeşilyurt Mahallesi.

³⁹ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon, 1986, s. 8.

a) İşgallere Karşı Araklı'daki Sivil Müdafaa

Karadere dahil, Karadere'nin batısı Osmanlı askeri literatüründe Lazistan Cephesi olarak geçmiştir⁴⁰. Lazistan Cephesi'ndeki çatışmalar, ağırlıklı olarak Teşkilat-ı Mahsusa'ya⁴¹ bağlı sivil milisler ve sahil mıntıkasındaki askeri birlikler tarafından sürdürülmüştür. Bölgeyi iyi bilen milis kuvvetlerinin savunmaları ve taarruzları, Rusların hızını kesmiş, planlarını bozmuştu. İç kesimlerde ise daha çok düzenli Osmanlı askeri birlikleri bulunmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Rus işgaline karşı Araklı önde gelenlerinin öncülüğünde de milis kuvvetleri oluşturulmuş ve özellikle bu sivil kuvvetler, Artvin, Of Solaklı, Of Baltacı ve Sürmene Manahoz vadilerindeki savunmaya da destek vermişti. Fakat Of Solaklı ve Sürmene Manahoz vadileri Rusların eline geçince, Araklı milisleri bu defa Araklı civarında savunmaya girişmişlerdir.

Aslında Ruslara karşı Araklı'daki ilk sivil müdafaa, Rus donanmasının 1914 yılında Araklı'yı bombardımanı sırasında başlamıştı. Zira bu dönemde Araklı sahillerine yavaşan Rus gemilerindeki Rus askerleri, kayıklarla sahile çıkmak istemiş ancak karadan açılan ateş sonucu sahile yavaşamamışlardı. Rus donanması bunun üzerine, denizden yaptığı top atışlarıyla Araklı limanındaki kayık ve kotraları yakmıştı⁴². Ruslar sahil bölgelerini yoğun bombardımana tabi tutunca, Rus kara birlikleri Trabzon'un doğusundan kolayca işgale başladı. Araklı sivillerinin bundan sonraki çabaları, Batum ve Of yöresinde Ruslara karşı etkili olacaktır. Araklı eşrafından İsmailçebioğlu Hacı Mehmed Ağa ve oğlu Yusuf Ağa, 100'er kişilik silahlı gönüllü müfrezelerle Batum Cephesi'ne gitmişlerdi⁴³. 14 Mart 1916'da Of'a yönelik Rus taarruzu karşısında ise Oflular, Sürmeneliler ve Araklılılar, Ruslara karşı büyük mücadele vererek Rusları püskürtmüş, düşman 600 ölü ve 800 yaralı vermiş, Baltacı Deresi kana bulanmıştı. Ofluların, Sürmenelilerin, Araklılıların Ruslara karşı savunması devam edince, Ruslar ancak donanmaları sayesinde 15 Mart 1916'da Of'a asker çıkarabildi. Öte yandan diğer Trabzonlu milisler gibi Araklı milisleri de sadece Rus taarruzlarına karşı koymamış, Batıya doğru çekilen düzenli Türk birliklerinin art bölgelerini tutarak, güvenle

⁴⁰ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekatı, s. 257.

⁴¹ Osmanlı İstihbarat Teşkilatı.

⁴² Bilgin-Yıldırım, a.g.e., s. 357.

⁴³ A.e., s. 360.

geri çekilmelerine de yardımcı olmuşlardı. Hatta 30 Mart 1916'da Sürmene Kacalak Dağı'ndan kuzey batıya doğru inen Rus kolu, Sürmene'yi (Humurgan) işgal ederken, Kacalak Dağı'nın güneyinden Sürmene (Manahoz) Deresi vadisine inen bir diğer kol da Köprübaşı'nı (Şarki ve Garbi Gönaşara) işgal etmiştir. Küçükdere istikametine çekilen düzenli Türk kuvvetleri ise, Trabzonlu artçı çetelerin koruması altında Karadere'ye doğru çekilmeye devam etmiş, artçı çeteler zaman zaman Ruslara ateş açarak, Karadere'nin batı yakasına çekilmek amacıyla savunma mevzileri hazırlayan Türk kuvvetlerine vakit kazandırmıştı. Düzenli Türk birliklerine sadece zaman kazandırmakla kalmayan Türk milisler, Rusların 20 Nisan 1916'da Araklı'nın güneyindeki Madur Dağı'nın güneyinde Limon Suyu ve Öküzlü Yaylası'na kadar ilerleyişine karşı durmuşlar ve Madur Dağı'nın güneyindeki Boğalı'ya gelen Ruslar, bölgedeki Türk milisleri tarafından geri püskürtülmüştür. Sahil bölgesinin Rus işgaline düşmesi üzerine, Araklı milislerinin de içinde olduğu müdafa hattı iç kesimlere yani Madur ve Polut dağları civarına kaydırılmıştı. Araklı öncülerinden İsmailçebioğlu Tahir Ağa, Madur Dağı'ndaki çatışmalarda çete komutanı olarak diğer çetecilerle birlikte savunmalarını sürdürmüşlerdi⁴⁴. Muhacirliğe katılamayan sivillerden Araklı'daki gönüllü birlikler ise, askeri birliklerle birlikte Aho Dağı savaşlarında 15 gün boyunca Ruslara karşı müdafaaya geçmişlerdir. Bu birliklerin de katkısıyla; Araklı'nın Tosunlu, Değirmencik ve Pervane köyleri civarında Ruslara ağır kayıplar verdirilmiştir⁴⁵.

b) Araklı Civarındaki Sivil Müdafaaya Dair Bazı Yerel Anlatımlar

Trabzon'daki cephelerde ve Araklı'da Ruslara karşı savaşan Araklılı önemli sivil isimlere rastlamak mümkündür. Bu isimlerden biri İsmailçebioğlu Ömer Ağa'dır. Araklı eşrafından İsmailçebioğlu Ömer Ağa, 1888 yılında Sürmene ilçesinde doğdu. Sürmene Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Reisliğini yapan Hacı Osman Bey'in ve Of ilçesinin önde gelen ailelerinden Sarılioğullarına mensup Miyase Hanım'ın oğluydu. Yomra eşrafından İskenderzadelere mensup Hasibe Hanım'la evlendi. Gençliğinde, halı ticareti için takasıyla Rusya'ya gitti. Ömer Ağa, Birinci Dünya Savaşı sırasında 60 kişilik çetesiyile

⁴⁴ A.e., s. 376.

⁴⁵ Her Yönüyle Araklı, s. 29-30.

Ruslara karşı Of'taki büyük savunmanın parçası oldu. Bu mücadele sırasındaki faaliyetlerinden dolayı milis yüzbaşısı rütbesi alan Ömer Ağa, 1945 yılında vefat etti. Ömer Ağa, uzun yıllar Milli Emniyet'e çalıştığı bilinen Topal Niyazi lakaplı Osman Niyazi İsmailçelebioğlu'nun babası, Araklı Belediyesi eski başkanlarından merhum Yılmaz Çebi'nin dedesi ve yine Araklı Belediyesi eski başkanlarından Niyazi Çebi'nin ise büyük dedesidir. Kabri, Araklı Fabrikaüstü Mezarlığı'ndadır⁴⁶. Araklı civarındaki önemli milis komutanlarından biri de 1860 yılında doğan İsmailçebizade Tahir Ağa'dır. Madur Dağı Çete Komutanı olarak bilinen Tahir Ağa, 1957 yılında Araklı'da vefat etmiş, Özgen Mahallesi'nde defnedilmiştir. Yakınlarının anlatımına göre, çatışmalardaki katkıları nedeniyle kendisine yeşil bir sancak hediye edilmiş, ancak Tahir Ağa'nın bu sancağı maalesef sonradan kaybedilmiştir⁴⁷. Araklı'daki milis komutanlarından bir diğeri ise, 100 kişilik müfrezesiyle Batum Cephesi'nde savaşan Yusuf Çebi'dir⁴⁸.

Araklı civarındaki sivil müdafaaya dair, iç kesimlerde bulunan köylerdeki halkın hafızasında yer etmiş önemli bilgiler ve hatta yaşanmış olaylarla ilgili efsaneleşmiş kahramanlıklar söz konusudur. Bu anlatımlardan ilki, Ayven Köyü ile ilgilidir. I. Dünya Savaşı'nda Ruslar Ayven⁴⁹ Mahallesi'ni işgal ettikten sonra, Türkler bu işgal ve zulme karşı savunmaya geçmişlerdir. Gümüşhaneli Hacı Mecit'in kurduğu milis kuvvetlerine Araklı'daki tüm köylerden de katılım olunca, Ruslar bu sivil güce karşı toplarla saldırıya geçmişlerdir. Çatışmalarda köyden şehitler verilmiş, fakat Ruslar Bayburt'tan gelen Türk kuvvetleri tarafından "Hot-Pos" (Mahallenin Çayırılığı) mevkiinde ağır yenilgiye uğratılmıştır. Bozguna uğrayan Ruslar, köye indiklerinde ise intikam amacıyla köyden dokuz kişiyi öldürmüşlerdir.

Ruslara karşı verilen mücadelelerin gerçekleştiği yerlerden bir diğeri, iç kesimdeki köylerden biri olan Horyan'dır⁵⁰. Horyanlı Vasioğlu Reşit ve Vasioğlu Beyaz gibi kahraman isimler, Ruslara karşı milis taktiği ile mücadele etmişlerdir. Galer Tepesi'nde (Galer savaş-

⁴⁶ Mehmet Akif Bal, **Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler**, İstanbul, 2009, s. 303.

⁴⁷ Araklı Yolgören Mahallesi nüfusuna kayıtlı ve Araklı'da ikamet eden Araklı eski Belediye Başkanı Ümit İsmailçelebioğlu'ndan 15 Ağustos 2016 tarihinde alınan bilgi.

⁴⁸ Mehmet Çebi, **Türkiye'nin En Büyük ve En Eski Ailesi İsmailçebiler Soyağacı**, Zonguldak, 2006, s. 20.

⁴⁹ Araklı'nın Kükürtlü Mahallesi.

⁵⁰ Araklı'nın Yeşilyurt Mahallesi.

ları) Ruslara karşı savaşmışlardır. Rus işgali esnasında Horyan köylülerinin birçoğu şehit birçoğu da gazi olmuşlardır. Bazı şehitlerin mezarları halen yöre dağlarında bulunmaktadır. Bunlardan Çakıroğlu İsmail'in mezarı Gaban Başı'ndadır. Keleşoğlu Hamit, yöredeki bir işgalci Rus Komutanını öldürmesiyle bilinen sivil kahramanlardan biridir. Keleşoğlu Hamit'le ilgili efsaneleşen olay şöyle gelişmiştir⁵¹:

“Rus işgali esnasında genç bir delikanlı olan Keleşoğlu Hamit, bugünkü Horyan'ın Miçisar Mahallesi'nin bulunduğu yerde bir Rus komutanını atın üstünde görür, nişan alır ve tek kurşunla Rus komutanı öldürür. Ruslar da onu şehit ederler. Bedenini tarlalardan aşağıya yuvarlarlar. Bir hafta sonra cansız bedeni, tarlaların dibinde diğer köylüler tarafından bulunur”.

Horyan yöresiyle ilgili anlatımlardan biri de, Rusların Türk askerini pusuya düşürmesi ile ilgilidir⁵²:

“İşgal başladıktan sonra Osmanlı işgal bölgesine Türk askerini sevk etmiştir. Miçisar'ın arkasında karargah kuran Türk askerini, Ruslar, Çögülut Tepesi'nin arkasından dolaşarak ve dumandan da faydalanarak pusuya düşürmüştür. Baskında, mahalli kaynaklara göre, o gün 100'e yakın şehit söz konusudur. Buradaki en büyük kaybı, Çanakkale'den aylarca yürüyerek Trabzon'a savaşmaya gelen Beyoğlu Jandarma Taburu vermiştir⁵³”.

Bölge üzerine sözlü tarih çalışmaları yapan Araştırmacı-Yazar Ömer Tekinbaş, bu şehitliğe dair dikkat çekici bilgiler paylaşmıştır:

“Karadeniz'e güneyden, Bayburt üzerinden Kemer Dağı'ndan giren Türk birlikleri ile Rus birlikleri arasında ilk muharebe Çaykara Sultanmurat mevkiinde başlamış ve sonrasında sırayla Sürmene, Harman Tepe ve Sürmene Oylum Seyran Tepe (Kaban Başı) çevresinde devam etmiştir. Bu sü-

⁵¹ Araklı Kizirnos (Kayacık) Köyü nüfusuna kayıtlı ve İstanbul'da ikamet eden Araştırmacı-Yazar Barbaros Ömer Tekinbaş'tan 1 Eylül 2016 tarihinde alınan bilgi.

⁵² Araklı Kizirnos (Kayacık) Köyü nüfusuna kayıtlı ve İstanbul'da ikamet eden Araştırmacı-Yazar Barbaros Ömer Tekinbaş'tan 1 Eylül 2016 tarihinde alınan bilgi.

⁵³ Bu olayda şehit olan askerlerin anısına, 2000 yılında Milli Savunma Bakanlığı tarafından bir şehitlik ve anıt yapılmıştır. Yeşilyurt Şehitliği adını taşıyan bu şehitlik, M.S.B. İnşaat Emlak ve NATO Güvenlik Yatırımları Dairesi Başkanlığı Envanterine kayıtlıdır. <http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtlciSehitlikleri> (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2016).

reçte Türk birliklerine yerli çeteler de katılmış, savaş Madur Dağı çevresinde yoğunlaşarak devam etmiştir. O dönemde de bir yerleşim yeri olan Horyan Köyü sınırlarındaki Galer Dağı ile Horyan Misisar mevkiinde (mevcut abidenin bulunduğu tepede), sağ kalan son Türk birliği, bir veya birkaç yerli Rus ajanının ihbarı ile üç taraftan kuşatılmış ve 87 Türk askeri Ruslarca şehit edilmiştir. Şehitlerin 33'ü bir İsirrit ağacının çevresinde istifli olarak topluca defnedilmiştir. 54 şehit ise, Galer ve Bağdat (Bağdatlı) sırt arkasında dağınık halde yerli halkın yardımı ile defnedilmiştir. Bir subay ve bir astsubay ile birlikte 85 erbaş ve erini kaybeden bölüğün komutanı Yüzbaşı Hasan Yılmaz ise, Çamlıktepe Köyü'nün (Cımlakava) Karadere mevkiinde intihar etmiştir”.

Yüzbaşı Hasan'ın naaşı, hemen yakında bulunan bir köprünün ayak kısmına defnedilmiştir. Köprü ve bulunduğu yer bu sebeple uzun yıllar “Yüzbaşı'nın Köprüsü” veya “Yüzbaşının Mahallesi” olarak isimlendirilmiş fakat yakın zamanlardaki bir sel felaketi, şehitin mezarını alıp götürmüştür.

Aynı yörede yaşanmış bir de keskin nişancı Hasan (Soyyiğit) Olayı söz konusudur. Hasan'ın olayı ise şu şekilde anlatılır⁵⁴:

“1916 yılı Haziran veya Temmuz başlarında işgalci Ruslar, Kizirnos⁵⁵ Köyü'nün sınırı ve bu köyün önemli bir yaylası olan Ağaçaşası Yaylası'nda, Türk birlikleri tarafından yerli milislerin de yardımıyla bozguna uğratılır. Olayda faydası görülen bazı yerli milis öncüleri şunlardır: Kizirnos'tan Ali Akyıldız, Cımlakava'dan Kuloğlu Mecit Çavuş ayrıca Horyan Köyü'nden Hamit Baycan'ın dedeleri Mecit ve Keleşoğlu Hamit. Bu isimler ayrıca, Türk birliklerine çok yardımda bulunmuşlar, nöbet tutmuşlar, çatışmaya girmişler. Rusların bozguna uğramasından bir gün sonra, Ağaçaşası Yaylası'nın Kizirnos tarafından girişinde yer alan ve Galer Dağı yahut Galer'in Üstü denilen yerde, bir Türk yüzbaşısı, askerler ve milislerden Ali (Akyıldız) ile Hasan Soy Yiğit bir araya gelir. Türk Yüzbaşı, dürbünüyle, Rus askerlerince

⁵⁴ Araklı Kizirnos (Kayacık) Köyü nüfusuna kayıtlı ve İstanbul'da ikamet eden Araştırmacı-Yazar Barbaros Ömer Tekinbaş'tan 1 Eylül 2016 tarihinde alınan bilgi.

⁵⁵ Araklı'nın Kayacık Mahallesi.

işgal edilen Kizirnos'a bakar. Komutan, Ali (Akyıldız)'ye: 'Sizin mahallede bir evin kapısında insan kalabalığı var, Ruslar orada bir şeyler yapmasın' der. Ali bunun üzerine, 'Ben bakayım' der. Bakar ki Ruslar, Karagöz lakaplı komşusunun arı kovanlarını kırıp balını almaya çalışıyor. Ali: 'Kumandan, oradaki durumu tespit ettim, Ruslar arı kovanlarını kırıyorlar' der. Yüzbaşı, 'Acaba bu dürbünlü tüfekle oraya ateş etsek müdahale edebilir miyiz? Ali (Akyıldız) iyi nişan alabilir misin?' diye sorar. Ali Bey'de: 'Kumandan, habu Hasan (Soyyiğit) çok iyi nişancıdır ona ver o atsın' cevabını verince, Kumandan: 'Vurabilir misin Hasan?' diye sorar. Hasan: 'Vururum kumandanım' cevabını verince Hasan dürbünlü tüfeği Yüzbaşı'dan alır. Oradan köye doğru, yani Rusların arı kovanını kırıp, balını yediği yere bir bağ mermi atar. Bundan sonra orası karışır. Yüzbaşı dürbünle bakar ve: 'Bravo Hasan, isabet sağladın, orası dağıldı' der. Sabahleyin köye gidip bakarlar ki bir Rus askeri vurulmuş. Olayı gören bir köylü de; 'Rus askeri vuruldu. Diğerleri kaçtı. Biz de ölen askeri oradan aldık, iki yüz metre aşağıda bir yere gömdük' şeklinde durumu anlatır”.

Araklı'da sivil müdafaa ile ilgili dikkat çeken olaylardan bir diğeri ise Ağnas'ta⁵⁶ yaşanmıştır. Buradaki sivil müdafaa örneği, Ağnas Köyü'nde yaşamış olan Hurufoğlu Ahmet'le ilgilidir. Hurufoğlu Ahmet'le ilgili bahisteki bilgiler şöyledir⁵⁷:

“Araklı'yı işgal eden Ruslara Türk askerinin yerini söyleyerek canını verenlerden biri de Ağnaslı Hurufoğullarından Ahmet'tir. Ruslar, Ermeni çeteleriyle işbirliği halinde Araklı köylerini tek tek işgal etmeye başlamıştı. Bölgede yaşayan Türklerin büyük kısmı evlerini terk ederek muhacir olmuştu. Eli silah tutan erkekler ise küçük birlikler halinde müdafaaayı sürdürmekteydi. Değirmencik Köyü'ne (Ağnas) yerleşen işgalci Ruslar, milislerden Hurufoğlu Ahmet'i (Öztürk) esir alırlar. Kendisini, köyün yukarı kısımlarından

⁵⁶ Araklı'nın Değirmencik Mahallesi.

⁵⁷ Araklı Ağnas (Değirmencik) Mahallesi nüfusuna kayıtlı, Trabzon'da ikamet eden Trabzon İl Genel Meclisi üyesi ve Hurufoğlu Ahmet'in torunu Sn. Mehmet Öztürk'ten 1 Eylül 2016 tarihinde alınan bilgi.

Hama bölgesindeki Rus karargahına götürüp sorguya çekerler. Köyün çeşitli yerlerinde saklanan Türk milislerin yerlerini öğrenmek isterler. Fakat Hurufoğlu Ahmet, tüm işkencelere rağmen Türk kuvvetlerinin yerini söylemediği gibi, aslında Ortamahalle'de olan arkadaşlarının Pervane Köyü yönünde bir yerlerde olduğu şeklinde yanlış bir bilgi vererek Rus askerlerinin pusuya düşmesini de sağlar. 14 Rus askeri, köydeki Türk milisler tarafından öldürülür. Bu olay üzerine Hurufoğlu Ahmet (Öztürk) de, Ruslar tarafından alınandan vurularak şehit edilir”.

Araştırmacı-yazar Barbaros Ömer Tekinbaş, yoğun çatışmaların yaşandığı Araklı Kizirnos ve civarında şehit düşen Türk askerlerine, sivillere, savaş alanlarına ve şehitliklere dair dikkate değer başka bilgiler de aktarmıştır⁵⁸:

“Kizirnos Köyü’nden Kurt Mahmut ve Köse Osman (Tekinbaş), Aslan Akyıldız, Gedikoğlu Mecit (Çeliktaş) ve diğer bazı isimler, Araklı’nın işgalinde Ruslara esir düşerler. Bu esirlerden Aslan Akyıldız, Rusya’da iki yılı aşkın bir süre kalır ve Rus dilini öğrenir. 1982 yılında vefat eden Mecit Çeliktaş, esaret yıllarına dair şu bilgileri anlatmıştır: ‘1916 yılında Kizirnos Köyü’nün Karadere Vanöğ mevkiinden Galer’in Boğazı’na kadar görev yapan Türk askeri, yerli bir ajanın Ruslara bilgi vermesi sonucu şehit edilmişlerdir. Bu şehitlerin yerleri sırası ile; Vağnöğ’ün Sırtı, Gedigoğun Sırtı, Garnudun Sırtı, Usun Sırtı, Mönütpös ve Galer’in üstündeki mevkilerindedir. Türk askerleri nöbet tuttıkları sırada şehit edilmişlerdir. Söylentilere göre Garnudun Sirt’taki şehit, bir yüzbaşı idi. Su, yemek gibi ihtiyaçlarını oraya yakın olan evlerden temin edermiş. Yine aynı mevkiye yakın Veripos Mevkiinin güneyindeki Ermeni Kaya denilen bir büyük kayanın hemen bitişiğinde, Ruslar tarafından veya Ruslarla hareket eden Ermeniler tarafından yine o yerli ajanın ihbarı ile yakalanıp işkenceyle şehit edilen bir Türk askerinin mezarı bulunmaktadır. Ruslar tarafından işkenceyle şehit edilen Türk askerinin mezarı, 1953’lerde aynı köyden Mu-

⁵⁸ Araklı Kizirnos (Kayacık) Köyü nüfusuna kayıtlı ve İstanbul’da ikamet eden Araştırmacı-Yazar Barbaros Ömer Tekinbaş’tan 1 Eylül 2016 tarihinde alınan bilgi.

harrem Çelikleş ve Kurni Ahmet lakaplı Ahmet Akova tarafından tespit edilmiştir. Şehidin mezarını, kazma, kürek ve taş kullanarak düzenlemişlerdir. Mezarı bulan Muharrem Çelikleş, konuya dair şunları anlatmıştır:

'1953 yılında, Kurni Ahmet Akova ile bu kayanın dibindeki mezarı yaparken mezardan kafatası, kemikler ve ince demir bakır teller çıktı. Bu kemikleri ve telleri de mezara gömerek, mezarın etrafına taş duvar yaptık, üzerini toprakla kapattık. Sonra babam Mecit Çelikleş'a konuyu anlattığımda şöyle dedi: 'O şehit bir nöbetçi idi. Yerli bir ajanın ihbarı ile Ruslar tarafından yakalanmış, buraya getirilmiş ve Ruslar, ellerini ve ayaklarını demir tellerle bağlayarak o askeri şehit etmişlerdir'. Muharrem Çelikleş'in babası Mecit Çelikleş da, Ruslara esir düşmüş yaklaşık iki yıl sonra esir kampından kaçarak köyüne gelmişti. Mecit Çelikleş'in anlatımına göre; Karadere'den, Vağnöğ'ün Sırt'tan, Gedigoğun Sırt'tan ta Ağaçaşası Yaylası'na kadar uzanan sahadaki Türk nöbetçi askerlerin şehit edilmelerinin temel sebebi, ajanlık yapan bazı yerli kişilerdir. Ruslar, bu ajanlara para ve güvence vererek onlardan faydalanmışlardır. Galer'in⁵⁹ üstünde, Rusların yakalayıp Ağaçaşası Yaylası'ndaki bir evin ahırında işkenceyle şehit ettikleri bir askerin mezarı da bulunmaktadır. Yine Ağaçaşası Yaylası ve mevkiinde yapılan muharebeler esnasında, Ziyaret'in yan tarafındaki Düşük Ova denilen yerde bir Rus top mermisinin patlaması sonucu buradaki askerler ağır şekilde yaralanıp, şehit olmuşlardır''.

3. Araklı'da Rus-Ermeni Mezalimi

Araklı'ya yönelik Rus işgal faaliyetlerinin etkisi ilk önce, Rus donanmasına bağlı gemilerin, Araklı ve sahillerini bombardımanı ile görülmüştür. 17 Kasım 1914 tarihinde ilk Rus saldırılarının gerçekleşmesi sonrasında ve 20 Kasım 1914'te Rus donanmasına ait bir filo Araklı'yı bombardıman etmişti. Özellikle Araklı Konakönü'nde bulunan deniz araçları Ruslarca yakılmıştı. Araklı'ya yönelik bombardıman hasarının tespiti ve tazminine yönelik belgeler istenince, dönemin Trabzon Valiliği hazırladığı cetvellerde, bombardımanla

⁵⁹ Araklı'nın; Yeşilyurt, Yüceyurt ve Kayacık mahallelerinin üst kısımlarında bulunan Galer Kayalıkları.

birlikte Sürmene ve Araklı limanlarında hasar gören 45 araca ait 4.237.000 kuruş masraf çıkarmış, hasar gören özel binalara yönelik ise 250.000 kuruş masraf tespit etmişti. Şüphesiz burada batırılan kayıkların ve yelkenlilerin çoğu, sivillere aitti. Siviller bu bombardımanlarda büyük maddi kayba uğrarken, bombardımanlarda ölen sivil sayısı ise çok fazla bilinmemektedir. Fakat, Rus donanmasının Karadere savaşları sırasında Araklı Karadere Vadisine attığı bombaların dehşeti incelendiğinde, bölgede fazla sayıda asker kaybı ile birlikte yoğun sivil kayıplarının da olması muhtemeldir.

Rusların bölgedeki sivil Araklılılara bombardımanlarla saldırmaması yanında, Araklı yöresine yönelik Rus mezaliminin en belirgin tesiri kendisini, yöredeki Müslüman halkın çoğunun muhacirliğe çıkmasıyla gösterdi. Araklı insanının çoğu, diğer çoğu Karadenizli gibi Samsun, İnebolu, İstanbul, Ankara, Sivas gibi işgale uğramamış yerlere yönelik büyük bir göçün içerisinde yer aldı. Muhacirliğe çıkanların durumu çok perişanlıklar da arz etmiştir. Dönemin kaynaklarına göre, bölgeden batıya doğru göç eden binlerce muhacir, yollarda canından olmuştur. Araklı ve Doğu Karadeniz'deki diğer yörelerden batıya doğru öyle yoğun bir göç yaşanmıştır ki, Şubat 1916'da, Rize, Of ve Sürmene'den gelen muhacir kabileleri Akçaabat'ı doldurmuştur. Gelenlerin çoğu pek sefil ve perişandı. Muhacir kabilelerinde erkek pek azdı. Çoğunluğu, kadın ve çocuklardan oluşmuştu⁶⁰. Trabzon Vilayeti'nde Rize'den Ordu'ya kadar olan sahada başlayan göç hareketi ile Araklı'da da büyük bir göç hareketliliği yaşamıştı. Her Araklılı muhacirliğe çıkamamış olsa da, muhacirliğe çıkan ciddi bir nüfus söz konusuydu. 4 Ocak 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesi, Trabzon muhacirlerinin yoğunlukta bulunduğu bölgeleri ve muhacir rakamlarını vermiş ve Kastamonu'da 14.749, Bolu'da 5.732, Ankara'da 122.228, Sivas'ta 94.163 muhacir olduğunu 1919 yılındaki durumuyla ifade etmiştir. Muhacirlik denilen bu çileli yürüyüşe çıkmak, ölüme yürümek anlamını da taşımaktaydı. 11 Mayıs 1919 tarihli bir bilgiye göre, Birinci Dünya Savaşı başlarında 1.100.624 olan Trabzon Vilayeti nüfusunun 304.142 kişisi muhacirliğe çıktı. Muhacirliğe çıkan nüfusun 224.143 kişisi muhacirlik sırasında vefat etmiş ve ancak 24.999 kişisi geri dönebilmişti. Bölgedeki bu genel nüfus kaybı, Araklı boyutuyla da ele alındığında, nüfustaki korkunç

⁶⁰ Muzaffer Lermioğlu, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi**, İstanbul, 1949, s. 221-225.

kaybın boyutları tahmin edilebilir⁶¹. Nüfus kayıpları yanında, Araklı köylerindeki tüm eşyanın ve mahsulün, muhacirlik sırasında Ruslar ve Ermeniler tarafından yağmalandığı da bilinmelidir.

Küçük yaşlarındayken, Araklı'da Konakönü'nde memuriyet yapan ağabeyinin yanında bir süre yaşayan Fevzi Güvemli, Araklı insanının muhacirliğe çıkışına dair, hatıralarında şu bilgileri vermiştir⁶²:

“Bir sabah iki kayık, o büyük Trabzon göçmenliğinin iki kafilesi olarak (Araklı'dan) batıya doğru yola çıktı. İki kayıktan birinde biz vardık: Annem, Samiye ve ben. Bu, Ruslar'a tutsak olmaktan kaçan yüzbinlerin göçüdür. İzlediği yollarda çaresizlik, hastalık, açlık ve ölüm vardı bu bozgunun. Gölonsa'nın önünde kıçları kuma çekili otuz altışar karış boyundaki iki kayık, kol kuvveti, rüzgar yardımı ve Tanrı'nın inayetiyle uzun ve yorucu bir yolculuğa hazırlanıyordu. Yola çıkacak aileler yanlarına yalnızca en gerekli eşyalarını almak zorundaydılar; yatak, çamaşır ve bir kaç kapacak. Bizim bir yatak dengi bir çamaşır sandığı, iki sepet ve bir de ayı postumuz vardı, götürecektik. Av çiftesini de ben elimle yerleştirdim dengin içine. Ağabeyim Ali Sami Bey, Donanma Dergilerini bir güzel yaktı bahçede. Ruslara askeri bilgi olabilmemiş bunlar! O bizimle gelmiyordu. Kaymakamlığa ona, Göneşera nahiye merkezindeki erzak ambarını koruma görevi verilmişti. Anneme yol harçlığı olarak birer liralık iki altın ve birer liralık iki banknot verdi. ‘Önce bu banknotları harcayın’ demeyi de unutmadı. Ben şaşırdım; ilk kez gördüğüm bu banknotlar cicili bicili yepyeni kağıtlardı ve üzerlerinde altı ay sonra altın lira ile değiştirilebileceği yazılıydı. Altını da zamanın Maliye Bakanı Cavid Bey imzalamıştı. Neden inanıyorlardı buna? Oysa zaman ağabeyimi haklı çıkardı ve bu banknotların altınla değiştirilmesi hiç bir zaman mümkün olmadı. Evet bir güz sabahı düştük yollara. Büyük göç bizimle başladı Karadeniz kıyısında, tarih: Eylül 1915. Eskilerin ‘Sümbüli’ dedikleri kapalı ve sıkıcı bir hava vardı o güz sabahı. Denizin yüzü gülmüyordu ama, hiç değilse uslu duruyordu. İlk hedef Ordu'ydü. Ondan sonra bakalım

⁶¹ Mehmet Akif Bal, **Kronolojik Trabzon Tarihi**, İstanbul, 2013, s. 292-303.

⁶² Güvemli, **a.g.e.**, s. 17-18.

Tanrı ne gösterirdi. Yolculuk günlerce sürecekti. Rus gemileri yüzünden kıyıya yakın gitmek, geceyi de karada geçirmek gerekiyordu. Mevsim de ilerlemişti kışa doğru, fırtınalar da hesaba katılmıyordu. Kayıkların kış üstlerine kilimler serilmiş, minder ve yastıklar atılmıştı. Ve kayıklar denize itildi, tayfalar ve reisler yerlerini aldılar. Teknelerin başı batıya döndü, kısmet bu kadarmış Sürmene!”

a) Yerli Ermenilerin Faaliyetleri

Muhacirlik çilesi yanında, Araklı civarındaki diğer menfi durum ise Ermeni mezalimiydi. Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki işgal sırasında Trabzon genelinde olduğu gibi, Araklı civarında da Ermeni çetelerinin faaliyetleri görülmüştü. Rusların desteğinde çete faaliyetlerine girişen Araklı Ermenileri, ama özellikle Karadere vadisindeki Pervane Köyü mahallelerinde iskan edilen Ermeniler yoğun çeteciliğe başlamıştı⁶³. Sürmene eşrafından Fortunzade Polad ve İsmailçebioğlu Saadeddin efendilerin bir beyanatu, Ermenilerin Araklı'daki faaliyetlerini en açık şekilde ortaya koyan bir anlatımdır. Bu anlatıma göre Ruslar, Araklı'nın Pervane Köyü'nde tecavüz ve öldürme olaylarına karışmışlardı. Pervane Köyü'nden Suiçmezoğlu Bican Ağa'nın eşine kötülük yapıldıktan sonra her ikisi de katledilmiştir. Purnak, Zimla-i Kebir (Kestanelik) ve Zimla-i Sagir (Keçikaya) köyleri halkından kaçamayan kadın ve çocuklar öldürülmüştür⁶⁴. Bir diğer Ermeni zulmü ise Cimlakava'da yaşanmıştır. Ermeni askerler, Cimlakava Köyü Kanavur Mahallesi'ndeki Kuloğulları akrabasından Halim Kul'un babasının gözünün önünde kadınlara tecavüz etmeye kalkışmışlardır. Halim Kul'un babası ise, Ermenilerin bu kadınlara tecavüz etmek istemelerine karşı koyduğu için evinin önünde Ermeniler tarafından vurularak öldürülmüştür⁶⁵. Rusların Araklı ve civarındaki işgalleri sırasın-

⁶³ Bilgin-Yıldırım, a.g.e., s. 357.

⁶⁴ **Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekat-ı İhtilaliyesi**, (Hazırlayan: H. Erdoğan Cengiz), Ankara 1983, s. 399. Yöre halkına yönelik Rusların ve Ermenilerin ortak zulümlerine rağmen, Rus ordusunda bulunan Türkistan Alayı askerlerinin farklı davrandığına dair anlatımlar da söz konusudur. Yörenin yaşlılarının naklettiklerine göre, Ruslar arasındaki Kazak Türkleri gibi Türk menşeli askerler özellikle Ermeni zulmüne karşı, muhacirlik öncesinde ve sonrasında yerli Müslüman ahaliyi koruyucu yaklaşımlar sergilemişlerdir.

⁶⁵ Araklı Kizirnos (Kayacık) Köyü nüfusuna kayıtlı Araştırmacı-Yazar Barbaros Ömer Tekinbaş, bu bilgiyle ilgili olarak 1 Eylül 2016 tarihinde; “Şehidin mezarı, vurulduğu yerdeki evinin yanındadır. Bu olayı anlatan yaşlı canlı tanığı bizzat dinlemiştir. 1970'lerde Halim Kul, babasının bu şekilde öldürüldüğünü bana canlı tanık olarak anlatmıştır” demiştir.

da, bazı fena kadınlardan olup, Ruslarla ilişki kurduğu tespit edilenler ise, Türk kuvvetlerince gerekli cezaya çarptırıldılar. Bu kadınlardan ikisi, Tekonun Aziz adlı bir Araklılı tarafından, diğer bir fena kadın da, Nuroğlu Kamil adlı bir Araklılı tarafından vurularak öldürüldü⁶⁶.

Yerel anlatımlara göre; Araklı Kayacık (Kizirnos) Köyü, Ağaç-başı Yaylası, Galerın Üstü mevkileri de yoğun işgal olaylarına ve acılarına sahne olmuştur. Köyün Ruslar tarafından işgali sonucu Rus-Ermeni askerlerinin özellikle Ermeni askerlerin, köy halkına yönelik; baskı, zulüm, korku hatta öldürme gibi çeşitli işkence olayları meydana gelmişti. İşgalciler, köylülerin hayvanlarını kesip yemişler, diğer gıdalarına yani mısır, fındık, fasulye, meyve gibi ne bulurlarsa bunlara da el koymuşlardır. Bazı köylülerin arı kovanlarını kırıp balını dahi almışlardı. Köylüler ise ormanlarda sağa sola saklanmışlar, köydeki ve yaylalardaki hayvanlar ise sahipsiz kalmış, çoğu da telef olmuştu.

Rusların ve Ermenilerin, Sürmene-Araklı halkına yönelik zulmüne dair, Giresun Çınarlı Mahallesi Rumlarından ve o dönemdeki tarafsız gözlemcilerden Statios oğlu Yako da, 26 Şubat 1918 tarihli bir mektubunda şunları yazmıştır⁶⁷:

“1918 yılına gelindiğinde, Trabzon’dan karayolu ile Batum’a hareket eden bir kısım Rus askeri, Sürmene Araklı çarşısındaki mağazaları basıp yağma etmek istediler ise de, halk silaha sarılarak bunlardan bazılarını öldürdü. Ruslar, daha fazla ilerlemenin mümkün olmadığını görünce geri çekildiler ve Trabzon’a geldiler. Ertesi gün bu askerlerin bazıları vapurla giderken, aynı gün Trabzon’a gelmiş olan beş Sürmene ve Araklı kayığının iskelede bulunduğunu gördüler. Hemen, Sürmene’de ve Araklı’da Ruslara kurşun sıkanların bunlar olduğunu ortalığa yayarak bazılarını yakaladılar ve arama ile iki kayıkta üç tüfek buldular. İşittiğime göre bu tüfekleri Sürmenelilere ve Araklılılara kendileri satmışlar. Bu sırada Sürmenelilerin üzerine denizden ateş açarak, bunlardan bazılarını iskele üzerinde, bazılarını da denize atarak öldürdüklerini gördüm”.

⁶⁶ Sarımolıaoğlu, a.g.e., s. 41.

⁶⁷ Halil Kemal Türközü, **Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi**, 3. Baskı, Ankara, 1995, s. 63-64.

Sonuç

1914 yılından itibaren meydana gelen Türk-Rus çatışmaları sırasında yoğun olaylara sahne olan Araklı yöresi, 1916-1918 yılları arasında ağır bir Rus işgali dönemi yaşamıştır. Bununla birlikte, işgal öncesinde Araklı civarında Ruslara karşı yoğun bir savunma yapılmış, Araklı Ruslara hiç de kolay teslim edilmemiştir. Araklı'nın özellikle iç kesimlerdeki çatışmalar ise, savaşın sonuna kadar sürmüştür. Zannedildiğinin aksine Ruslar, Araklı ve civarına tamamen hakim olamamışlar sadece sahil kesimindeki hakimiyetleriyle yetinmek durumunda kalmışlardır. Nihayet, Osmanlı Ordusu'na bağlı 37. Tümen, 26 Şubat 1918 günü Araklı'ya girmiş ve 14 Nisan 1916 tarihinden beri iki yıla yakın bir süre Rus ve Ermeni işgalinde bulunan Araklı'yı kurtarmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BOA DH EUM 5. Şube, nr. 17/29.

2. Kitaplar ve Makaleler

Allen, W.E.D.- Muratoff, Paul: **Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi**, Ankara, 1966.

Bal, Mehmet Akif: "Trabzon'un Rus Donanmasıyla Bombardımanı ve Bombardımanın Trabzon'a Etkileri (1914-1916)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXVII, Kasım 2011, Sayı: 81, s. 545-576.

.....: **Kronolojik Trabzon Tarihi**, İstanbul, 2013.

.....: **Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler**, İstanbul, 2009.

Bilgin, Mehmet: **Rus İşgalinde Trabzon Direnişi**, Trabzon, 2008.

Bilgin, Mehmet-Yıldırım, Ömer: **Sürmene**, İstanbul, 1990.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekatı, Ankara, 1993.

Çakmak, Fevzi: **Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi**, Ankara, 2005.

Çebi, Mehmet: **Türkiye'nin En Büyük ve En Eski Ailesi İsmailçebiler Soyağacı**, Zonguldak, 2006.

Doğu Karadeniz'de Rus İşgali ve Muhacirlik (Editör: Veysel Usta), Trabzon, 2016.

Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekat-ı İhtilaliyesi, (Hazırlayan: H. Erdoğan Cengiz), Ankara, 1983.

Gümüşhane İli Turizm Potansiyeli, Gümüşhane, 2013.

Güvemli, Fevzi: **Bir Zamanlar Ordu**, (Hazırlayan: İbrahim Dizman), Ankara, 1999.

Her Yönüyle Araklı (Hazırlayanlar: Sinan Durmuş-Hasan Suiçmez-Zeki Dilek), Trabzon, 1996.

Lermioğlu, Muzaffer: **Akçaabat-Akçaabat Tarihi**, İstanbul, 1949.

Monastarev, N.: **Birinci Dünya Harbinde Karadeniz Cephesi**, (Çeviren: Afif Ertuğrul), Ankara 1948.

Öksüz, Hikmet-Usta, Veysel: "I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 24, Sayı: 1 (2014), s. 25-51.

Sarımollaoğlu, Ferhat Akyürek: **Tüm Çevresiyle Bayburt ve Trabzon-İran Transit Yolu Bağlantısı**, Ankara, 1976.

Tarakçioğlu, Mustafa Reşit: **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon, 1986.

Türküzü, Halil Kemal: **Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi**, 3. Baskı, Ankara, 1995.

3. İnternet Kaynakları

<http://www.araklihaber.net/haber/1087/ruslara-sir-vermemek-i-cin-canini-vermisti.html>. (Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2016).

<http://www.arihaber.net/haber/1636/yesilyurt-horyanin-tarihi> (Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2016).

http://www.kukurtlukoyu.com/index.php?option=com_content&-task=view&id=15&Itemid=3. (Erişim Tarihi: 11 Mart 2016).

<http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtIciSehitlikleri> (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2016).

<http://yesilyurt61.webnode.com.tr/horyan/> (Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2016).

4. Kaynak Kişiler

Barbaros Ömer Tekinbaş, Ümit İsmailçebioğlu, Mehmet Öztürk.